

Zachránce tváří

Přeložila Barbora Chrudinová

Lindsey
Fitzharrisová

Paseka

Harold Gillies a zrod moderní plastické chirurgie

Zachránce tváří

Vyšlo také v tištěné verzi

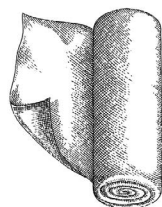
Lindsey Fitzharrisová

Zachránce tváří – e-kniha

Copyright © Paseka, 2026

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Lindsey Fitzharrisová

Zachránce tváří

*Harold Gillies a zrod moderní
plastické chirurgie*

PŘELOŽILA BARBORA CHRUDINOVÁ

THE FACEMAKER: A Visionary Surgeon's Battle
to Mend the Disfigured Soldiers of World War I
by Lindsey Fitzharris

Copyright © 2022 by Lindsey Fitzharris
Originally published in the United States in 2022
by Farrar, Straus and Giroux, New York.
Published by arrangement with Farrar, Straus and Giroux,
New York.
All rights reserved.
Translation © Barbora Chrudinová, 2026

ISBN v tištěné verzi 978-80-7637-597-0
ISBN e-knihy 978-80-7637-746-2 (1. zveřejnění, 2026) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-7637-747-9 (1. zveřejnění, 2026) (mobi)
ISBN e-knihy 978-80-7637-748-6 (1. zveřejnění, 2026) (ePDF)

Mému tátovi Mikeu Fitzharrisovi,
který ve mě vždycky věřil,
i tehdy, kdy já sama sobě nevěřila

*Bude se ukazovat drobným lidem, matkám a otcům,
bratrům a sestrám, manželkám a milým, babičkám
a dědům, bude mít přes sebe nápis a na něm bude stát:
tohle je válka, zkoncentruje do tohoto kousku masa,
kostí a vlasů celou válku, co budou žít,
nikdy na ni nezapomenou.*

Dalton Trumbo, Johnny si vzal pušku

Konec války viděli jen mrtví.

George Santayana

OBSAH

SLOVO KE ČTENÁŘI	11
PROLOG: „ODPUDIVÝ ZJEV“	13
20. LISTOPADU 1917	13
1. CHOULOSTIVÝ ZÁKROK	31
2. STŘÍBRNÝ DUCH	49
3. ZVLÁŠTNÍ SLUŽBA	65
4. DIVNÝ NOVÝ OBOR	75
5. KOMNATA HRŮZY	93
6. ODDĚLENÍ BEZ ZRCADEL	113
7. PLECHOVÉ NOSY A OCELOVÁ SRDCE	129
8. DIVOTVŮRCI	143
9. CHLAPCI NA MODRÝCH LAVIČKÁCH	165
10. PERCY	179
11. HRDINSKÉ NEZDARY	195
12. VŠEM PŘEKÁŽKÁM NAVZDORY	209
13. NENÍ VŠECHNO ZLATO, CO SE TŘPYTÍ	225
EPILOG: PRORAŽENÍ CESTY	231
PODĚKOVÁNÍ	287
REJSTŘÍK	311

SLOVO KE ČTENÁŘI

Každý, kdo někdy psal populárně-naučnou knihu, dobře ví, jak je důležité nezahltit čtenáře přemírou podrobností. To by se u tak rozsáhlého tématu, jakým jsou události válečných let 1914–1918, mohlo stát velmi snadno. Tato kniha rozhodně nepodává vyčerpávající přehled dějin plastické chirurgie za první světové války. Nelze ji považovat ani za zevrubnou biografii Harolda Gilliese, chirurga, který tehdy prováděl rekonstrukční operace u vojáků se zmrzačeným obličejem. O počátcích moderní plastické chirurgie a Gilliesových inovativních metodách pojednává značné množství článků a publikací badatelů, kteří se této oblasti profesně věnovali celý život, jak dosvědčují poznámky na konci knihy. Mou snahou spíše bylo nabídnout bližší pohled na to, s čím se musel Gillies se svým týmem v Královnině nemocnici dennodenně utkávat, a také na situaci mužů, kteří byli nejprve na frontě zraněni v obličejí a pak podstupovali dlouhou a náročnou chirurgickou léčbu.

Ve své době byli znetvoření vojáci povětšinou skryti očím veřejnosti. Rozhodnutí zařadit do knihy jejich fotografie proto nebylo snadné. Radila jsem se o tom s různými odborníky, včetně aktivistky za práva lidí se zdravotním postižením, která sama žije s deformací obličeje. Snímky jsou bezesporu drastické a nevhodné pro citlivé povahy. Čtenář by si však jinak dokázal jen stěží představit, jak závažná zranění tito muži utrpěli a jak působili na své okolí. Stejně tak by plně nedocenil, s jakou dovedností jim Harold Gillies a jeho tým

obličej zrekonstruovali, kdyby neviděl rozdíl mezi jejich stavem před operacemi a po nich. Učinila jsem pouze jednu výjimku: obrazová příloha neobsahuje fotografie těch, kteří zemřeli v průběhu léčby a nové tváře už se nikdy nedočkali.

Je třeba zdůraznit, že kniha popisuje skutečné události. Všechny citace označené uvozovkami pocházejí z nějakého historického dokumentu – dopisu, deníku, novinového článku, chirurgického protokolu... Při popisech gest, výrazů tváře, projevů emocí a podobných detailů jsem vždy vycházela z přímých svědectví.

Doufám, že díky příběhu, který zde vyprávím, získají čtenáři nový pohled na strašlivé následky zákopové války i na soukromé boje, které mnozí muži vedli ještě dlouho poté, co odložili zbraň.

PROLOG: „ODPUDIVÝ ZJEV“
20. LISTOPADU 1917

Východní oblohu prořaly ostré karmínově červené a zlaté sluneční paprsky. V Cambrai se rozednilo. Francouzské město Cambrai bylo životně důležitou zásobovací základnou německé armády, nacházející se čtyřicet kilometrů od belgické hranice. Na úbočí kopce kousek odtud ležel na břiše v orosené trávě voják Percy Clare ze 7. praporu Východosurreyského pluku a spolu s ostatními vojáky z roty čekal, až dostane povel vyrazit do útoku.

O půl hodiny dříve pozoroval, jak se k drátěnému zátarasu před německou obrannou linií valí rozbahněným terénem stovky tanků. Britské jednotky se pod rouškou tmy blížily k pozicím nepřítele. Jenže to, co vypadalo jako příslib vítězství, se záhy proměnilo v brutální masakr na obou válčících stranách. Už když se Clare na ranní útok připravoval, byla v pusté okolní krajině rozeseta bezvládná, roztrhaná těla vojáků. „Napadalo mě, jestli ještě někdy spatřím vycházet nad zákopy slunce,“ zaznamenal si později štíhlým písmem do svého deníku.¹

Pro tohoto šestatřicetiletého pěšáka nebyla smrt ničím neznámým. Před rokem bojoval v zákopech na Sommě, kde nudná období nečinnosti čas od času vystřídalo krvavé běsnění. Každých pár dní přijížděly vlaky s čerstvými posilami, ale počty zabitých byly tak obrovské, že noví odvedenci nestačili ztráty nahrazovat. „Leželi v zákopech tam, kde padli,“ vzpomínal jeden voják. „Nejenže jste je viděli, ale chodili jste po nich, klouzali a klopýtali.“²

Rozkládající se těla se používala jako výztuž, zpevňovaly se jimi stěny zákopů a obkládaly spojovací chodby. Z předprsně zákopů vyčnívaly ruce a nohy. Mrtvolami se dokonce vyplňovaly zničené cesty, nepostradatelné pro pohyb vojenských vozidel. Jeden muž vyprávěl, že „se prostě všechno naházelo lopatou do kráteru a zakrylo mrtvými koňmi, mrtvými těly... cokoli se naskytlo, tím se to zaplnilo a zakrylo, aby se nenarušil provoz“.³ Jak se pohřební čety marně snažily udržet krok se všudypřítomnou smrtí, šly obvyklé ohledy stranou. Mrtví viseli na ostatních drátech jako prádlo, pokrytí několicentimetrovým černým závojem much. „Ze všeho nejhorší,“ vzpomínal jeden příslušník pěchoty, „byl nespočet červů, jimiž se mrtvolý hemžily.“⁴

Strašný pohled na padlé ještě umocňoval zápach, který je jejich těla vydávala. Nasládlý pach rozkládajícího se masa se šířil všemi směry na míle daleko. Voják ucítil frontu ještě dřív, než ji uviděl. Smrad utkvíval v okoralém chlebu, který jedl, v zahnívajícím vodě, kterou pil, v rozedrané uniformě, kterou měl na sobě.⁵ „Víte, jak je cítit mrtvá myš?“ ptal se Američanů poručík Robert Hoffman, veterán první světové války, když je varoval před vstupem do té druhé zhruba o dvě desetiletí později.⁶ „To vám poskytne asi takovou představu o tom, jak je cítit skupina dlouho mrtvých vojáků, jakou byste si udělali na základě jednoho zrnka písku o plážích v Atlantic City.“ Hoffman vzpomíná, že i když byli padlí pohřbeni, „páchli tak hrozně, že někteří důstojníci jen stěží potlačovali zvracení“.

Clare si na mrtvé časem zvykl, na umírání však nikoliv. Obrovské množství utrpení, jehož byl svědkem, se mu nemsazatelně vrylo do paměti. Jednou narazil na dva Němce krčící se v zákopu, jimž rozervalý hrudník střepiny granátu. Tak zvláště se podobali jeden druhému, že Clare usoudil, že to musí být otec se synem. Pohled na jejich „sinále a roztřesené

tváře, s očima plnýma bolesti, hrůzy a děsu, snad jednoho nad tím druhým“ mu rval srdce. Zůstal u nich stát v naději, že dorazí lékařská pomoc, ale nakonec musel jít dál. Až později se dozvěděl, že když odešel, jeho kamarád Bean jim vrazil do břicha bajonet. „Zmocnilo se mě rozhořčení,“ zapsal si do deníku Clare. „Řekl jsem mu, že tuto akci nepřežije; že nevěřím, že Bůh nechá tak zbabělý a krutý čin bez trestu.“ Krátce nato Clare v zákopu narazil na kamarádovy tlející ostatky.⁷

Nyní, když se ze svého místa na kopci díval na bojiště v Cambrai, se Clare chvěl v očekávání nových hrůz. Zdálky slyšel slabé staccato kulometů a hvízdání granátů létajících vzduchem. Zapsal si, že když dopadly, „země se otřásla, nejdřív s trhnutím, jako obr vyburcovaný ze spánku; pak k nám, jak jsme tam na ní leželi, promlouvala dlouhým zachvíváním“. Brzy poté, co se spustila palba, vydal Clarův velící důstojník povel k útoku.⁸

Nadešel čas.

Clare si stejně jako všichni spolubojovníci z jeho roty upevnil na pušku bajonet a opatrně vstal. Vydal se dolů po nekrytém svahu. Cestou míjel zraněné muže s tvářemi bílými jako křída. Vtom nad ním vybuchl granát a na chvíli vše zahalilo mračno dýmu. Když se kouř rozptýlil, Clare viděl, že rota před nimi byla zničena. „Po pár minutách jsme pokračovali dál a šlapali přitom po znetvořených tělech našich ubohých kamarádů,“ zaznamenal si. Zvláště jeden mrtvý upoutal jeho pozornost. Byl úplně nahý, „oblečení do poslední nitky servané z těla... kuriózním účinkem silného výbuchu“.⁹

Clarova rota postupovala tím peklem dál ke svému cíli – mohutně opevněnému zákopu, chráněnému širokým pásem ostnatého drátu. Když se k němu přiblížili, začali je Němci zasypávat střelami. Pálili na ně z kulometů i z pušek z několika pozic zároveň. Clare se cítil žalostně málo ozbrojený. „Jak to

bylo absurdní, abychom my, jediná tenká linie mužů v kha-ki, postupovali proti nesmírně silnému opevnění, odkud teď rachotila stále hlasitější střelba.“¹⁰

S námahou pokračoval vpřed, na zádech těžký batoh, jaký patřil k povinné výstroji každého pěšáka. V těchto batozích, které mohly vážit i víc než třicet kilogramů, si nosili všechno od nábojů a ručních granátů až po plynové masky, ochranné brýle, lopatku a vodu. Skrčený k zemi, aby unikl dešti kulek, které mu svištěly nad hlavou, se Clare nakonec dostal přes zátaras z ostnatého drátu.

Pak, šest set čtyřicet metrů před zákopem, ucítil ostrý boční úder do obličeje. Oběma tvářemi mu proletěla střela. Z úst a nosu mu vytryskla krev a začala se mu vpředu vpíjet do vojenské blůzy. Chtěl vykřiknout, ale nevydal ani hlásek. Měl tak zmrzačený obličej, že se mu ani nezkřivil bolestí.

Od chvíle, kdy se na západní frontě poprvé rozezněla střelba z kulometu, bylo jasné jedno: vojenská technika dalece předstihla možnosti tehdejší evropské medicíny. Kulky prorážely vzduch s neuvěřitelnou rychlostí. Dělostřelecké granáty a minometné střely vybuchovaly s takovou silou, že muže odhazovaly po bojišti jako hadrové panáky. V prvních fázích války byly nejběžnější dělostřeleckou municí šrapnely, obsahující desítky až stovky olověných nebo ocelových kuliček, které explodovaly ještě ve vzduchu. Později je nahradily tříštivé granáty, jejichž žhavé úlomky, často pokryté hlinou plnou bakterií, způsobovaly svým obětem strašlivá zranění. Začalo se masově používat střelivo se zápalným účinkem, které se po zásahu vznítí.¹¹ Vojáci končili s rozdrčeným, rozervaným nebo rozsekaným tělem. Obzvlášť velkým traumatem však pro ně bylo poranění obličeje. Měli utržený nos, roztržité čelisti, vyrvaný jazyk a vyhrzlé oči. V některých případech

přišli o obličej úplně. Slovy jedné válečné ošetřovatelky, „naše schopnost léčit zůstávala bezmocná tváří v tvář naší schopnosti ničit“.¹²

Zákopová válka s sebou přinášela vysoký počet obličejových zranění. Mnozí bojovníci je utrpěli jednoduše proto, že neměli tušení, co mají očekávat. „Jako by si mysleli, že můžou vystrčit hlavu ze zákopu a že před sprškou kulek z kulometu dokážou včas uhnout,“ napsal jeden chirurg.¹³ Jiní, jako Clare, přišli ke svému zranění při útoku na nepřátelské linie. Byli mrzačeni kovem, ohněm i plynem. Někteří také schytali do obličeje koňský kopanec.¹⁴ Než válka skončila, utrpělo nějakou formu obličejového traumatu 280 000 mužů jen z Francie, Německa a Británie.¹⁵ Vojáci umírali a přicházeli o ruce a nohy, ale válka představovala též účinný stroj na výrobu stovek tisíc nebožáků se znetvořenou tváří.

I ztráty na životech byly větší než v kterékoli válce předtím, zčásti v důsledku technického pokroku, který umožnil, aby se zabíjení dělo v průmyslovém měřítku. Z kulometu se daly pálit stovky dávek za minutu na vzdálené cíle. Dělostřelectvo dosáhlo takové úrovně, že u některých dalekonosných děl bylo třeba při výpočtu balistické dráhy zohlednit zakřivení Země. Největší německé obléhací dělo, obávaná Pařížanka, ostřelovalo francouzskou metropoli více než devadesátikilogramovými granáty ze vzdálenosti větší než sto dvacet kilometrů. Také pěchotní zbraně prodělaly v letech před první světovou válkou značný vývoj a umožňovaly mnohonásobně rychlejší střelbu než zbraně používané v předchozích válečných konfliktech. Vojenský historik Leo van Bergen uvádí, že díky tomu všemu mohla rota čítající pouhé tři stovky mužů v roce 1914 disponovat „stejnou palebnou silou, jakou měla celá šedesátitisícová armáda, jíž velel vévoda z Wellingtonu v bitvě u Waterloo“.¹⁶

Kromě zdokonalení tradičních válečných zbraní přinesl vědecký pokrok i dva smrtící vynálezy. Prvním z nich byl *Flammenwerfer* neboli plamenomet, způsobující nevýslovný šok každému, kdo se s ním dosud nesetkal. Poprvé ho ve větší míře použilo Německo proti Britům v bitvě u Hooge roku 1915. Z pojízdného zařízení šlehal proud hořící látky, který zničil všechno ve svém dosahu a vyháněl muže ze zákopů jako myši z doupat. Obětem způsoboval těžké popáleniny celého těla. Jeden voják později s úděsem vzpomínal, jak plamenomet vychrlil oheň na jeho kamaráda: „Obličej měl černý a spálený jako oharek a horní část těla sežehnutou a uvařenou.“¹⁷

Druhou, psychologicky snad ještě ničivější novinkou byly chemické zbraně. K prvnímu chemickému útoku došlo dvaadvacátého dubna 1915, kdy členové speciální jednotky německé armády vypustili na bojišti u Yper v Belgii sto šedesát tun chloru.¹⁸ Bojový plyn v několika minutách zahubil přes tisíc francouzských a alžírských vojáků a další čtyři tisíce jich popálil. Většina těch, kteří útok přežili, utekla z bojiště s poleptanými plícemi. V zákopové linii po nich zůstala dlouhá mezera. Jeden svědek, který tu zkázu viděl, píše: „Pak se mezi nás připotáceli francouzští vojáci, osleplí, kašlající, těžce dýchající, ošklivě nachoví v obličejích, s ústy oněmělými bolestí, kteří za sebou, jak jsme se dozvěděli, nechali v zákopech zamořených plynem stovky mrtvých a umírajících kamarádů.“¹⁹ I když se začaly rychle vyrábět plynové masky, které poskytovaly různý stupeň ochrany, otravné plyny se okamžitě staly synonymem pro krutost první světové války.

Na bojištích se tehdy poprvé objevily také tanky. Jako první je nasadili Britové, kteří jim dali název zastírající jejich pravý účel. Měly vyvolávat dojem, že slouží jako nádrže na

vodu, ačkoli ve skutečnosti byla tato ocelová monstra určena k útokům na nepřátelské linie. Jak se ale ukázalo, osádka uvnitř nechránily tanky dostatečně, protože je snadno vyřadila z boje dělostřelecká palba. Tankisty ohrožovaly i požáry plynových nádrží, které se při zásahu často vzňaly.

Kapitán Jono Wilson se stejně jako Percy Clare účastnil prvního dne bitvy u Cambrai. Velel skupině tří tanků. V půli cesty došlo jeho tanku palivo a zastavil se. Wilson z něj vyskočil, běžel k dalšímu vozidlu v konvoji a vylezl do něj. Jenže právě ve chvíli, kdy chtěl poštovnímu holubovi připevnit k noze zprávu, dostal tento tank přímý zásah dělostřeleckým granátem. Převrátil se na bok a vzplál. Ještě než z něj kdokoli stačil utéct, byl zasažen znovu. Řidič výbuch nepřežil a Wilsona trefila do obličeje do běla rozžhavená střepina. Z otvoru v místě, kde míval nos, se mu valila krev, ale vyškrábal se z tanku ven a ukryl se do díry po granátu, kde se posilnil lokem rumu z polní lahve. Nakonec ho z pole odnesli čtyři němečtí zajatci.²⁰

Nahoře na obloze mezitím piloti sváděli vzdušné souboje nebo se při průzkumných letech stávali terčem útoku pozemních sil. Letadla, vyrobená ze dřeva, drátů a plátna, nebyla neprůstřelná, a většina válečných pilotů se tak vystavovala stejnému nebezpečí jako jejich druhové na zemi. Když válka začala, byl boj ve vzduchu teprve v plenkách. Uběhlo jen něco málo přes deset let od chvíle, kdy bratři Wrightové vzletli s prvním motorovým letadlem, a létající stroje byly ještě velmi primitivní. Piloti neměli padák, takže se v případě zásahu buď zřítili v hořícím letounu k zemi, nebo z něj vyskočili a zabili se. Jeden letec, jemuž se výjimečně podařilo vyvázat bez zranění na těle, byl v obličeji popálen k nepoznání.²¹ Většina pilotů u sebe nosila revolver nebo pistoli, ne však na zastřelení nepřítele, nýbrž proto, aby mohli ukončit svůj

vlastní život, kdyby se letadlo vzňalo. Létání bylo v té době tak nebezpečné, že mnozí piloti zahynuli už při výcviku, aniž by kdy spatřili nepřítele. Tito průkopníci létání někdy sami sebe označovali za členy „klubu dvacetiminutových bojovníků“ – v průměru totiž trvalo dvacet minut, než byl nově nasazený pilot sestřelen.²²

Přes všechny tehdejší technické výtobytky, z nichž mnohé měly zabránit přímému kontaktu s nepřítelem, bylo ovšem válčení právě tak fyzické a brutální jako v uplynulých stolecích. Při boji muže proti muži zažívali bojovníci chvíle, které jim nevymizely z paměti ani po dlouhých letech. Pro Johna Kirkhama z Manchesterského pluku to byl okamžik, kdy v bitvě na Sommě udeřil německého protivníka zákopovým bijákem. Šlo o hrubě opracovanou zbraň, již bychom si dokázali představit spíš v ruce středověkého válečníka než účastníka „moderní“ války. Standardní biják měl podobu jakéhosi kyje či obušku pobitého hřebíky, někdy si ho ale vojáci vyráběli v zákopech sami z nejrůznějších materiálů, které měli po ruce. „Zaryl se mu hluboko do čela,“ vzpomínal Kirkham. „Při zápase se mu svezla helma a já jsem viděl, že je to starý hlohavý muž. Nikdy jsem na tu plešatou hlavu nezapomněl a těžko někdy zapomenou. Chudák.“²³

Spolu s různými palcáty se při přepadech používal též bodák neboli bajonet. Největší hrůzu naháněl německý bajonet s pilou, zvaný „řezník“. Jeho ozubené ostří trhlo nepřátelům vnitřnosti, takže umírali pomalu a v krutých bolestech. Řezník budil takový odpor, že francouzská a britská armáda Němce varovaly, že každý zajatec, který bude mít tuto zbraň u sebe, bude mučen nebo popraven. Od roku 1917 bylo jeho použití v boji omezováno. Neustálé vyvíjení a vylepšování zbraní ale pokračovalo po celou válku, často se strašlivými následky.

Na začátku války sloužily k likvidaci nepřítele dokonce i plechovky od marmelády, z nichž vojáci vyráběli primitivní ruční granáty. Stačilo naplnit je trhavinou a úlomky železa a opatřit roznětkou.²⁴ Vzhledem k nebývalému rozmachu účinných způsobů masového zabíjení nijak nepřekvapí, že se země nikoho zakrátko změnila v mrtvou pouštinu. Slovy jednoho pamětníka, „nikde ani sebemenší známka života... Nebyl tu jediný strom, až na několik stojících pahýlů, které v noci v měsíčním světle vypadaly jako přízraky. Ani jediný pták; dokonce ani potkan* nebo stéblo trávy... Všude byla hluboce vepsána smrt“.²⁵

To vše byl jen stručný nástin hrůz způsobených první ze dvou světových válek, které vtiskly svou podobu dvacátému století. Rozsévala zkázu, před níž nebylo úniku. Šířila se od jednoho bojiště ke druhému a pronikla do každého lazaretu v Evropě i mimo ni. Zahynulo během ní osm až deset milionů vojáků a víc než dvakrát tolik jich bylo zraněno, často těžce.²⁶ Mnozí přežili, jen aby byli znovu posláni do boje, jiní se vrátili domů s trvalými následky. Ti, kteří utrpěli zranění obličeje – jako Percy Clare –, představovali pro válečnou medicínu jeden z nejobtížnějších úkolů.

Na rozdíl od svých druhů s amputovanými končetinami nebyli znetvoření muži nutně vnímáni jako hrdinové. Zatímco na vojáka bez ruky či nohy okolí většinou pohlíželo se soucitem a respektem, bojovník se zmrzačenou tváří často vzbuzoval ošklivost a odpor.²⁷ Tehdejší noviny ličily taková

*V zákopech první světové války převažoval potkan (*Rattus norvegicus*), zatímco krysa se zde vyskytovala jen okrajově. Proto překládám anglický termín *rat* jako „potkan“. V původní i překladové literatuře se v této souvislosti většinou píše o „krysách“, což může způsobovat jistý zmatek, protože krysa (*Rattus rattus*) je odlišný biologický druh. (Pozn. překl.)

zranění jako nejhorší z nejhorších, což odráželo hluboce zakořeněné předsudky vůči lidem s odlišným vzhledem obličeje. V *Manchester Evening Chronicle* se psalo, že znetvořený voják „ví, že může zarmouceným příbuzným nebo udiveným, zvědavým cizím lidem ukazovat místo kdysi pěkného nebo příjemného obličeje jen více či méně ohavnou masku“. ²⁸ Historička Joanna Burkeová poukázala na skutečnost, že „velmi těžké zohyzdění obličeje“ patřilo k těm nemnoha zraněním, na jejichž základě britské ministerstvo války přiznávalo vojákům plný invalidní důchod, spolu se ztrátou několika končetin, úplným ochrnutím a „šílenstvím“, tedy granátovým šokem – psychickou poruchou vyvolanou válečným traumatem. ²⁹

Není proto divu, že na zohavené muže se ostatní dívali jinak než na ty, kteří si z války odnesli poranění jiných částí těla. Deformace obličeje se celá staletí pokládala za viditelné znamení morálního a duševního úpadku. Lidé v něm spatřovali příznaky děsivých nemocí, jako byly lepra nebo syfilis, a spojovali si je s tělesnými tresty, špatností a hříchem. ³⁰ Znetvoření s sebou neslo takové stigma, že Napoleonovy vojáky s devastujícím obličejovým zraněním někdy jejich kamarádi ve zbrani raději zabili, aby je ušetřili útrap, jež by je nutně čekaly. Pomýlená víra, že zohyzdění je „osud horší než smrt“, byla v době první světové války stále silná. ³¹

Obličej je obvykle to první, čeho si na druhých všímáme. Prozradí nám pohlaví, věk či národnost, což jsou důležité složky naší identity. ³² Vypovídá též o osobnosti člověka a výraz tváře je nedílnou součástí mezilidské komunikace, neboť mimikou dokážeme vyjádřit nekonečnou škálu emocí. O to všechno lidé s poznamenanou tváří zpravidla přicházejí.

Významná úloha, kterou hraje náš obličej při interakcích s druhými, se odráží i v jazyce. Snažíme se „zachovat si tvář“

nebo „neztratit tvář“. O falešném člověku říkáme, že „se přetvařuje“ či má „dvojí tvář“, a když jeho předstírání vyjde najevo, ohodnotíme to slovy, že „ukázal svou pravou tvář“. Lhář by nám zase „zapřel i nos mezi očima“. A podobně bychom mohli pokračovat.

Váleční navrátilci se zmrzačenou tváří bývali mnohdy odsouzeni k sociální izolaci. Náhlá přeměna „normálního“ člověka ve „znetvořeného“ představovala šok nejen pro ně samotné, ale i pro jejich blízké.³³ Snoubenky rušily zasnoubení, děti se dávaly na útěk před vlastními otci. Jednomu takovému muži utkvěl v paměti okamžik, kdy ho kvůli znetvoření dokonce odmítl prohlédnout lékař. „Podle mě si myslel,“ dodal později, „že je pouze otázkou několika hodin, než vypustím duši.“³⁴ Podobné reakce mohly být pochopitelně zraňující. Robert Tait McKenzie, inspektor sanatorií pro Královský armádní zdravotnický sbor (*Royal Army Medical Corps, RAMC*), o zohavených vojácích napsal, že často „podléhali sklíčenosti a melancholii, vedoucím v některých případech až k sebevraždě“.³⁵

Život těchto mužů byl mnohdy právě tak zničen jako jejich tvář. Oloupení o svou identitu ztělesňovali to nejhorší, co moderní mechanizovaná válka přinesla. Ve Francii je označovali jako *les gueules cassées* (rozbité obličejce), zatímco v Německu pro ně měli obyčejně výraz *die Gesichtsentstellten* (znetvoření) nebo *Menschen ohne Gesicht* (lidé bez obličejce). V Británii jim jednoduše říkali „nejosamější tomíci“ – byli ze všech obětí války nejtragičtější, cizí i sami sobě.³⁶

V Cambrai měl už zanedlouho jejich řady rozšířit voják Percy Clare.

Když mu obličejem prolétla kulka, nejprve ho napadlo, že to nepřezijí. Chvilí vrávorál a pak klesl na kolena. Zdálo se mu neuvěřitelné, že by mohl umřít: „Prošel jsem nebezpečím

už tolikrát, až jsem nevědomky nabyl dojmu, že se mi nemůže nic stát,“ zapsal si později do deníku.³⁷

V mysli se mu začaly vynořovat vzpomínky na ženu a dítě. Na pomoc mu přiběhl důstojník Rawson a při pohledu na jeho prostřelený obličej se zděsil. Honem utrhł ob vazový balíček, který měl tak jako všichni vojáci zašitý do vojenské blůzy; ale protože nedovedl zjistit, odkud Clare krvácí, v panice mu nacpal do rány celý obvaz. Pak se rozběhl zpátky ke svým mužům. Později si Clare uvědomil, že při krvácení z větších tepen obličej a krku se člověk může snadno zalknout krví, a napadlo ho, že se Rawson možná pokoušel tomu zabránit. „Ale jen se mu tak povedlo mě skoro udusit, a než jsem si to zase vyndal, musel jsem rychle polykat krev.“³⁸

Clare věděl, že se hraje o čas. V prstech ucítil mravenčení způsobené ztrátou krve. Sebral poslední síly, které mu ještě zbývaly, a začal se plazit ke vzdálené silnici, kde – jak tušil – bude větší šance, že ho někdo objeví. Ruce a nohy mu ztěžkly, jako kdyby na něm „spočívala tíha železných řetězů“. ³⁹ Nakonec zkolaboval, ještě než se k silnici dovlekl. Ležel na zemi a hlavou mu běžely myšlenky na to, jak bude vypadat jeho hrob: „Představoval jsem si pohřební čety, které snad večer, snad zítra přijdou a najdou mě, protože mou ošklivou mrtvolu nakonec najdou cizí lidé a pohřbí ji v mělkém hrobě vykopaném na bojišti, kde jsem padl, tak jako jsem já sám často pohřbíval jiné.“⁴⁰ Vytáhl z kapsy malou bibli a přitiskl si ji na prsa v naději, že ten, kdo najde jeho tělo, ji pošle zpátky domů jeho matce.⁴¹

Upadal do bezvědomí a zase se probouzel. Modlil se, aby přišla brzo pomoc; dobře však věděl, že pravděpodobnost, že ho odtud rychle odnesou, není moc velká. Mnoho vojáků zemřelo dřív, než k nim dorazili nosiči raněných. Ernest Wordsworth, který byl raněn do hlavy v prvních minutách

prvního dne ofenzivy na Sommě, ležel na území nikoho několik dní, než ho evakuovali.⁴²

Transport zraněných komplikovala skutečnost, že se zachránci sami stávali terčem palby. V bitvě u Loosu na podzim roku 1915 byli tři muži zabiti a další tři zraněni, když se pokoušeli dostat do bezpečí kapitána Arthura Samsona, jehož zasypaly nepřátelské střely ani ne dvacet metrů před zákopem. Nakonec se k němu jeden z jeho druhů doplazil, ale kapitán Samson mu řekl, ať ho tam nechají, že to má spočítané. Když střelba utichla, našli ho kamarádi mrtvého, se sedmnácti střelnými ranami v těle. Do úst měl vraženou pěst, aby svým křikem nepřivolal nikoho dalšího, kdo by kvůli němu dával v sázku život.⁴³ Podobné tragické případy zdaleka nebyly ojedinělé.

Mnozí vojáci tedy zemřeli už na bojišti, aniž se dočkali lékařského ošetření. Pro muže s rozervaným obličejem nebylo snadné dovolat se pomoci, protože pohled na ně vzbuzoval děs i v těch nejotrlejších válečnících. Levicový aktivista Louis Barthas vzpomínal na okamžik, kdy byl raněn do obličeje jeden jeho kamarád. „Strnuli jsme hrůzou,“ napsal. „Z obličeje mu skoro nic nezůstalo. Kulka ho zasáhla do úst a vybuchla: roztrhala mu tvář, roztříštila čelisti a vyrvala jazyk, jehož kus mu visel dolů, a z těch strašlivých ran se mu proudem hrnula krev.“⁴⁴ Stále žil, ale Barthas se nedokázal ubránit otázce, zda by ho v tomto stavu vůbec poznala jeho vlastní matka.

Percy Clare měl – alespoň v tomto ohledu – štěstí. „Ahoj Percíku, ubohej starej brachu, co je ti?“ ozvalo se nad ním. Byl to jeho kamarád Weyman. Clare mu dal rukou znamení, že je s ním nejspíš konec. Weyman se sklonil, aby se podíval, co se mu stalo, a přivolal nosiče raněných. Jenže když zdravotník Clara uviděl, jen zavrtěl hlavou a zavelel svým mužům, aby spěchali dál. „Takovíhle vždycky brzo umřou,“ zamumlal.⁴⁵

Weyman se však nenechal tak snadno odbýt. Hledal jiné nosiče raněných, zatímco nepřátelská palba stále sílila. Ani napodruhé ale nenašel skupinu ochotnou jeho kamaráda odnést. Clare každou minutou slábl a sotva jim mohl odmítnutí zazlívát. „Byl jsem tak nasáklý krví a vypadal natolik zbědovaně, že patrně měli proč [si myslet], že by jejich dlouhá cesta... byla zbytečná,“ připouští.⁴⁶

Vzít na nosítka muže s mizivou nadějí na přežití mohlo znamenat, že pak zůstanou ponechání svému osudu ti, kteří měli lepší vyhlídky, a proto si to nosiči hodně rozmysleli. Odnášení raněných ze země nikoho bylo nejen nebezpečné, ale také fyzicky namáhavé. Záchrané prostředky se v bojových podmínkách většinou nedaly použít. Psy vycvičené k vyhledávání raněných lekala dělostřelba. Vozíky na kolečkách bývaly v rozbrázděné zemi plné děr k ničemu, takže obvykle nezbývalo než použít nosítka. Všechno bylo komplikované a zdlouhavé. Vojínu Luggovi trvalo během třetí bitvy u Yper deset hodin, než hlubokým bahnem odvěkl zraněného na polní obvažistě. Ale ani tak ještě nemuselo být vyhráno.⁴⁷ Jak napsal Jack Brown z Královského armádního zdravotnického sboru: „To pak už pro nás znamenalo jen zapálit jim cigo a prohodit pár slov o jejich rodině doma, než umřeli.“⁴⁸

Vzhledem k místu zranění hrozilo navíc Percymu Clarovi i další nebezpečí. Řada vojáků s poraněním obličeje se udušila, když je položili na záda do vodorovné polohy. Dýchací cesty se jim zaplnily krví a hlenem nebo jim je zablokoval kořen jazyka. Jejich průchodnost snižoval i otok měkkých tkání obličeje a krku. Jeden ze zraněných vyprávěl, jak ucítil šlehnutí a pak tupý úder, když mu střela projela obličejem a zaryla se mu do ramene. „Zůstal jsem beze slov... Kamarádi se na mě dívali s hrůzou a mysleli si, že je to má poslední

hodinka.⁴⁹ Rychle mu rány obvázáli, jenže „mi nedokázali zastavit proud krve v ústech, kterým jsem se málem udusil“. V zákopech hodiny kašlal krev, než ho konečně odnesli.

Rizika spojená s obličejovými zraněními poznal už na začátku války zubní chirurg William Kelsey Fry, později Gilliesův blízký kolega.⁵⁰ Pomáhal mladému vojákově, jemuž střepina granátu během nočního útoku roztrhala čelist. Řekl mu, ať předkloní hlavu, aby mu zůstaly volné dýchací cesty. Když ho vyvedl ze zákopů a předal do rukou zdravotníků, vydal se na zpáteční cestu k linii. Neušel ani padesát metrů a dostihla ho zpráva, že se onen voják udusil poté, co ho položili na nosítka. Tento zážitek pronásledoval doktora Frye do konce života: „Dobře si vzpomínám, jak jsem ho té noci zabalil do deky a pohřbil. Předsevzal jsem si, že budu-li mít možnost předat tuto zkušenost dalším, udělám to.“⁵¹ Časem bylo skutečně vydáno oficiální doporučení, v němž zkušení zdravotníci jako Kelsey Fry radili pokládat vojáky se zraněním obličeje na břicho, s hlavou svěšenou přes okraj nosítek, aby se neudusili.⁵²

Weymanovi se nakonec navzdory všem těžkostem podařilo přesvědčit třetí sanitní hlídku, aby jeho kamaráda naložila na nosítka. V té době už Clare ztratil velké množství krve. V deníku své zranění později označil jako „*Blighty One*“, tedy vyžadující specializovanou léčbu doma v Británii.⁵³

Úleva, kterou v té chvíli nejspíš pocítil, však měla jen krátké trvání. Když uviděl svou tvář v zrcadle, přišel šok. S těžkým srdcem konstatoval: „Byl jsem odpudivý zjev.“⁵⁴

Válka pro Clara možná skončila, ale jeho boj za zotavení teprve začínal. Pokrok v transportu raněných, k němuž v průběhu války došlo, umožnil jejich rychlejší a efektivnější evakuaci z bojiště. To mělo spolu se zlepšením lékařské péče za následek, že mnoho mužů zranění přežilo, a to i v případech, že

dostali zásah do obličeje. Díky sanitačním opatřením v nemocnicích už také vojáky tolik neohrožovala infekce jako v předchozích válkách.

Zraněný britský voják býval ošetřen nejprve na plukovním obvazišti, umístěném hned za bojovou linií na nějakém jakž-takž chráněném místě, nebo i přímo v zákopu. Poté putoval do takzvané předsunuté ošetrovny, kde se ho ujal polní tým zdravotníků, a odtud ho převezli do polního lazaretu nedaleko fronty. Polní lazarety se zřizovaly ve stávajících budovách (školách, klášterech, kasárnách apod.), ale mnohdy to byly i rozsáhlé nově zbudované areály se stany či dřevěnými baráky.

V těchto lazaretech, které fungovaly jako plně vybavené nemocnice, někdy vládly - zvláště na začátku války - příšerné podmínky. Britský novinář Fritz August Voigt například popisuje následující scénu:

„Na operačním sále to vypadalo jako v řeznickém krámu. Podlaha byla pokryta velkými kalužemi a cákanci krve. Všude se válely kusy masa, kůže a kostí. Zdravotníci měli pláště potřísněné krví a pokryté žlutými [skvrnami od] kyseliny pikrové. Všechny kbelíky byly plné zkrvavených ručníků, dlah a obvazů a přes okraj jim přechnívala tu noha, tu zase ruka nebo oddělený kolenní kloub.“⁵⁵

V polní nemocnici byla raněným poskytnuta urgentní zdravotní péče a pak je sanitní vlaky, silniční konvoje nebo nákladní čluny transportovaly do týlových nemocnic na francouzském pobřeží. V nich mohlo být i přes dva tisíce lůžek a pracovali zde vysoce kvalifikovaní lékaři a sestry. Cesta do týlové nemocnice někdy trvala i dva a půl dne, v závislosti na způsobu přepravy.

Vojáky s cedulkou „*Blighty One*“ převážely do přístavů na druhé straně Kanálu ohromné nemocniční lodě, které byly natřené na bílo a na bocích měly velký červený kříž. Poté co taková plovoucí nemocnice zakotvila u britských břehů, byli ranění rozvezeni do různých vojenských nemocnic, jichž bylo v Británii za války značné množství. Neustálé zdokonalování tohoto komplexního systému vedlo k výraznému poklesu úmrtnosti vojáků v průběhu války.⁵⁶

Na zdravotníky kladla práce ve válečných nemocničních zařízeních obrovské nároky, ale věnovat se vojákům se zraněným obličejem představovalo ten nejtěžší úkol ze všech. Nestačilo je zachránit. Potřebovali další lékařské zákroky, aby se mohli vrátit k životu alespoň trochu podobnému tomu, jaký vedli předtím. Zatímco u umělé ruky či nohy tolik nezáleželo na tom, jestli se podobá původní končetině, pro tvář to neplatilo. Chirurg, který na sebe vzal ten titánský úkol, že zraněnému zrekonstruuje obličej, nemohl zůstat u toho, že obnoví jeho funkce, tedy schopnost jíst, mluvit apod. Musel dát také dotyčnému takový vzhled, aby nebyl vyrazen z lidské společnosti.

Naštěstí pro Clara založil vizionářský lékař Harold Gillies zrovna nedávno v městečku Sidcup kousek od Londýna jednu z prvních nemocnic na světě zaměřenou výhradně na rekonstrukci obličeje. V průběhu války doktor Gillies upravil a zdokonalil dosavadní primitivní metody plastické chirurgie a vyvinul úplně nové. S neochvějnou houževnatostí se věnoval práci, která měla jediný cíl: léčit tváře a duše poznamenané peklem zákopů. Obklopil se specialisty z nejrůznějších oborů, nejen chirurgy, dentisty či rentgenology, ale i kreslíři, sochaři, odlévači masek a fotografy. Ti všichni mu pomáhali s procesem rekonstrukce od začátku až do konce. Jeho zásluhou se plastická chirurgie rozvinula do své moderní podoby.

Z oboru s pochybnou pověstí Gillies učinil legitimní lékařské odvětví, které dnes zaujímá mezi chirurgickými disciplínami své pevné místo.

Onoho listopadového rána roku 1917 však záleželo jenom na tom, aby Percy Clare zůstal naživu tak dlouho, než mu někdo poskytne nezbytnou lékařskou pomoc.

CHOULOSTIVÝ ZÁKROK

Když Harold Delf Gillies procházel se svou ženou na jaře roku 1913 tržištěm v Covent Garden, nedovedl si válku se všemi jejími hrůzami ještě nikdo představit. Třicetiletý chirurg drobné postavy, s výrazným nosem a tmavě hnědýma očima, v nichž se často šibalsky zajiskřilo, chodil shrbený, takže by mu člověk nehádal ani těch sto pětasedmdesát centimetrů jeho skutečné výšky. Manželé se prodírali davem stánkařů a drobných prodejců, kteří v dlážděných ulicích právě zavírali své krámky. Londýn hrál tehdy ve světovém dění mnohem významnější úlohu než v předvečer druhé světové války o šestadvacet let později. Tato rušná metropole s více než sedmi miliony obyvatel byla větší než Paříž, Vídeň a Petrohrad dohromady a žilo v ní víc lidí, než kolik mělo všech dalších šestnáct největších měst v Británii a Irsku dohromady.¹

Londýn ale nebyl jen velký. Byl také bohatý. Ústím Temže proplouvaly do Severního moře nákladní lodě mířící do všech koutů zeměkoule a zase zpět. Šlo o jeden z nejrušnějších a nejvíce prosperujících přístavů na světě a důležité středisko obchodu s luxusním zbožím. V docích se vykládaly pravidelné zásilky čínského čaje, africké slonoviny, indického koření a jamajského rumu. Se záplavou zboží přicházeli lidé všech možných národností, z nichž někteří se zde rozhodli usadit natrvalo. V důsledku toho byl Londýn kosmopolitnější než kdykoli předtím.

Londýňané se nešetřili ani při práci, ani při zábavě. Ve městě existovalo 6 566 podniků s koncesí na prodej alkoholu,

v nichž se mohli jeho obyvatelé oddávat své nejmilejší zábavě – pití – a které udržovaly v pohotovosti policejní složky. Londýn měl pět fotbalových týmů, padesát tři divadel, padesát jedna koncertních sálů a skoro stovku kin, jejichž návštěvnost se do konce desetiletí ztrojnásobila.²

Toho vlahého jarního večera se v budově Královské opery poprvé konalo představení Verdiho *Aidy* pro zámožnější hudbymilovné londýnské obcenstvo. Gillies dostal lístky od svého šéfa, sira Milsoma Reese, který pracoval jako laryngolog, tedy specialista na nemoci hrtanu, hlasivek a krku. Rees byl jakožto lékařský konzultant Královské opery pověřen péčí o hrdla jejích slavných pěvců. Toho dne mu ale nebylo dobře, a tak místo sebe poslal svého mladého chráněnce.

Za teplé místočko v Reesově zavedené soukromé ordinaci vděčil Gillies hlavně šťastné náhodě. Když před třemi lety přišel k doktoru Reesovi do luxusní čtvrti Marylebone na přijímací pohovor, měl za sebou odbornou praxi v londýnské Nemocnici svatého Bartoloměje, kde se nadchl pro otorinolaryngologii (ORL), chirurgický podobor zabývající se nemocemi uší, nosu a hrtanu. Tamní vedoucí lékař Walter Langdon-Brown jej považoval za jednoho z nejschopnějších studentů v ročníku.³ Nebyly to ale Gilliesovy chirurgické dovednosti, díky čemuž zaměstnání na druhé straně města získal. Doktora Reese mnohem víc zaujala jeho pověst skvělého hráče golfu.

Gillies tehdy zrovna postoupil do pátého kola anglického šampionátu amatérských golfistů. Během přijímacího pohovoru mu Rees přinesl ukázat vlastní golfové hole. Ve chvíli, kdy mu předváděl svůj švih, začal být Gillies netrpělivý. „To je směšné. Kdy začne mluvit o práci?“ říkal si.⁴ Ale k tomu už se nikdy nedostali. Jejich sotva započatý rozhovor přerušil příchod pacienta, takže Rees zmateného Gilliese spěšně vyprovázel ze dveří. Až když za ním zavíral, honem se vrátil

k důvodu jeho návštěvy a ledabyly poznamenal: „Ach, milý kolego, já zapomněl! Nuže, jak by vám vyhovovalo pět set [liber] ročně? Všechny soukromé pacienty, které přijmete, si můžete nechat. Dobrá?“⁵ Gillies – který v nemocnici vydělával padesát liber ročně – byl nadšený, že jako otorinolaryngolog v Reesově ordinaci bude mít desetkrát tolik. Obdiv, který sklízel za svou sportovní zdatnost, pak Gilliesovi v životě otevřel ještě nejedny dveře.

Gillies vynikal ve všem, na co sáhl. Byl to muž, jehož schopnosti – ať už sportovní, výtvarné, nebo vědecké – byly „záhadně zděděné, nikoli vydřené“, jak si všiml jeho raný životopisec Reginald Pound.⁶ Harold Delf Gillies se narodil 17. června 1882 v Dunedinu na Novém Zélandu jako nejmladší z osmi dětí. Jeho dědeček John sem emigroval v roce 1852 ze skotského ostrova Bute spolu se svým nejstarším synem Robertem. Robert se v nové vlasti nakonec uchytil jako zeměměřič a v Dunedinu potkal Emily Streetovou, budoucí Haroldovu matku. Zamilovali se do sebe a krátce nato se vzali.

Nejranější léta svého života prožil Gillies v prostorné, kamenem obložené viktoriánské vile. Jeho otec Robert, amatérský astronom, nechal na střeše rodinného domu postavit observatoř s otočnou kupolí. Na počest novozélandských astronomů, jimž se v roce 1874 podařilo pozorovat tranzit Venuše, tedy její přechod přes sluneční disk, ho pojmenoval „Dům tranzitu“.

Harold byl předčasně vyspělé dítě. Se svými pěti staršími bratry se rád vydával na toulky širou okolní krajinou. V sedle rodinné klisny Brogo ho brávali na lovecké a rybářské výpravy. Jako malý si Gillies zlomil loket, když doma sjížděl po dlouhém zábradlí, a tento úraz mu zanechal trvalé následky v podobě omezené pohyblivosti pravé ruky. Později, už jako zkušený chirurg, si vyrobil ergonomický držák jehly, který

mu při operacích pomáhal tento nedostatek kompenzovat.⁷

V červnu 1886, dva dny předtím, než oslavil své čtvrté narozeniny, Gilliesovi idylické dětství skončilo. Ráno se jeden z jeho bratrů zašel podívat nahoru za otcem – předchozího večera si totiž stěžoval, že se necítí dobře. Vstoupil do otcovy ložnice a našel ho vzhůru a v dobré náladě. Robert Gillies synovi řekl, že přijde za chvíli do jídelny a posnídá spolu s nimi. Chlapec pospíchal dolů, aby tuto dobrou zprávu sdělil ostatním.⁸

V kuchyni začaly řinčet hrnce a pánve, ozvalo se pískání konvice, v níž se vařila voda. Jenže otec stále nepřicházel. Jak ubíhaly minuty, Haroldův bratr si začal dělat starosti. Za půl hodiny znovu vystoupal po hlavním schodišti do otcovy ložnice, kde ho čekal šok. Robert Gillies ležel v posteli mrtvý. V padesáti letech ho zabila prasklá výduť aorty.

Po manželově smrti se Haroldova matka se všemi osmi dětmi přestěhovala do Aucklandu, blíž ke své rodině. Když bylo Haroldovi osm let, poslali ho do Anglie. Navštěvoval zde Lindley Lodge, chlapeckou přípravnou školu poblíž Rugby, v samém srdci Británie. Po čtyřech letech se vrátil domů a střední školu absolvoval na Novém Zélandu. V roce 1900, kdy mu bylo osmnáct let, odjel znovu do Anglie a zahájil studium medicíny na Univerzitě v Cambridgi. Rozhodnutí, že se stane lékařem, všechny překvapilo. Údajně si toto povolání vybral proto, aby se odlišil od svých bratrů, kteří se stali právníky. „Říkal jsem si, že by v rodině měla být zastoupena i nějaká jiná profese,“ vtípkoval.

V Cambridgi Gilliese provázela pověst poněkud svérázného studenta, kterou si získal tím, že celé své stipendium utratil za nový motocykl. Nebál se pouštět do debat s profesory a často se dohadoval s demonstrátorem v univerzitní pitevně. Přes tento nedostatek úcty k autoritám byl však mimořádně

oblíbený a učitelé i spolužáci na něm svorně oceňovali „jeho veselou povahu a úsměv přecházející v bouřlivý smích“. Vy-sloužil si přezdívku „Giles“, která už mu zůstala celý život.⁹

Navzdory svému rebelskému duchu ale dokázal přesně myslet a byla pro něj důležitá pravidla a hranice – obzvlášť pokud je stanovoval on sám. Za studií bydlel s pěti další-mi mladíky ve viktoriánském řadovém domě. Jak už to tak u studentů bývá, každý přicházel a odcházel, jak se mu zlíbilo. Gillies si všiml, že v době jídla nejsou pokaždé všichni doma, a vymyslel systém ke sledování nákladů na potraviny. Každý musel zaznamenávat, kolikrát doma jedl, počet „jednotek“, které snědl, a cenu za jednotku. Jeden ze spolubydlících to označil za „nanejvýš originální a důvtipnou metodu“, která měří každému stejně a všem pomáhá ušetřit. Už méně ovšem na jeho spolubydlící zapůsobilo, když jim naučtoval úrok z peněz, které mu za domácí výdaje dlužili.¹⁰ Spravedlnost byla zkrátka Gilliesovi nade vše.

V době, kdy studoval medicínu, se v něm probudila vá-šeň pro golf a pero pravidelně vyměňoval za golfové hole s násadou z hikorového dřeva. Jednou, když přijel s několika spolužáky na večírek do Sandwiche, si jen tak zkusmo zahrál za univerzitní golfové družstvo. Hole měl s sebou, a tak mohl odehrát kolo na tamním slavném golfovém hřišti, na němž se měl o několik dní později konat turnaj mezi Cambridgi a Oxfordem. Když večírek skončil, nastoupil Gillies do zpá-tečního vlaku, ale v poslední vteřině si to rozmyslel. Popadl golfové hole a vyskočil z vagonu právě ve chvíli, kdy loko-motiva vyjížděla z nádraží. Záhy poté byl přijat do golfového družstva Univerzity v Cambridgi.¹¹

Gillies měl ve zvyku zamykat se na dlouhou dobu v kou-pelně, čemuž se jeho spolubydlící nejspíš trochu podivova-li. Konával tam svůj každodenní rituál: stoupl si na značky

vyznačené na linoleu a před zrcadlem si trénoval švih. Jeho kamaráda Normana Jewsona, pozdějšího známého architekta, fascinovala Gilliesova „nesmírná schopnost soustředění a síla vůle“. ¹² Ti, kteří Gilliese znali, označovali jeho golfový talent za „nadpřirozený“. ¹³ Časem budou Gilliesovi pacienti pohlížet podobně na jeho chirurgické dovednosti.

Během studia se u Gilliese začaly projevovat vlohy pro chirurgii – což vzhledem k jeho smyslu pro detail nebylo zas tak překvapivé. Měl cílevědomost, jaká většině mladých mužů z jeho společenské vrstvy scházela. Často sedával v knihovně, zatímco jeho spolužáci se bavili venku. Jeden přítel o něm řekl, že „pro cokoli se rozhodl, to také udělal“. ¹⁴ Toto odhodlání se mu v životě mnohokrát osvědčilo.

A platilo to i v záležitostech srdce. Přestože si slíbil, že se nikdy neožení se zdravotní sestrou, beznadějně se zamiloval do Kathleen Margaret Jacksonové, sestřičky z Nemocnice svatého Bartoloměje, v níž vykonával odbornou praxi. Mělo to ale háček – už se jí dvořil jiný lékař.

Gillies, který se trochy soupeření nikdy nebál, zdvojnásobil své úsilí. Jednou večer najal elegantní kočár a pozval Kathleen na vyjížďku. Kočí musel jezdit po ulicích pořád dokola tak dlouho, dokud Haroldovi neřekla své ano. Protože tehdejší přísné společenské normy po zdravotních sestrách vyžadovaly, aby žily v areálu nemocnice a zůstaly svobodné, ¹⁵ Kathleen krátce po zasnoubení ze zaměstnání odešla. Za půl roku, 9. listopadu 1911, spolu vstoupili do šťastného manželství. V té době už Gillies zastával lukrativní pozici v soukromé ordinaci doktora Reese.

Se svou ženou Kathleen vyrazil také dnes večer na představení *Aidy* do Královské opery. Doma nechali v péči rodiny svého prvorozeného potomka, malého Johna. (John sloužil za druhé světové války jako pilot spitfiru, byl sestřelen nad

Francií a upadl do zajetí.) Když se po prvním dějství zatáhla opona, přistoupil ke Gilliesovi diskrétně uvaděč v bílých rukavičkách a požádal ho, aby se dostavil do zákulisí. V podobných případech musel obvykle jeho šéf ošetřit přetížené hlasivky nějakého pěvce, ale tentokrát šlo o jinou část těla: jedna z tanečnic, belgická primabalerína Félyne Verbistová, si sedla na nůžky a zabodla si je hluboko do svého pěkně tvarovaného pozadí. Gilliesův úkol spočíval v tom, aby jí bodnou ránu obvázal.

Po návratu do hlediště uvažoval, jak by měl svou dlouhou nepřítomnost vysvětlit své mladé ženě. Po zbytek představení se nedokázal soustředit na nic jiného než na to, jak „se krásný baletčín kostým vydouvá tam, kde jsem jí narychlo obvázal zranění“.¹⁶

V pozdějších letech se Gillies o tomto incidentu mnohokrát zmínil, jako kdyby šlo o vrcholný okamžik jeho kariéry.

Félyne Verbistová vystupovala ve stejném představení *Aidy* i 28. července 1914. Toho dne rakousko-uherská monarchie vyhlásila válku Srbsku, což znamenalo začátek první světové války. Za týden – Britové si ještě u vody užívali letní prázdniny – vyhlásila Británie válku Německu, a vtáhla tak národ do jednoho z nejkrvavějších konfliktů historie. Onoho parného letního dne ovšem jen málokdo tušil, jaká pohroma se na zemi žene. Pro většinu Britů bylo vypuknutí války naprostým překvapením.

Krise nastala o měsíc dříve, kdy srbský nacionalista Gavriilo Princip zastřelil rakouského arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este a jeho ženu Žofii Chotkovou, vévodkyni z Hohenbergu, při jejich oficiální návštěvě Sarajeva. Do města přijeli kvůli manévřům rakousko-uherské armády, které se konaly v Bosně a Hercegovině, anektované monarchií roku

1908. Stoupenci hnutí, k němuž Princip patřil, považovali toto území za součást Srbska a v zavraždění následníka habsburského trůnu viděli možnost, jak se Rakousku-Uhersku za anexi pomstít. Princip a několik dalších spiklenců, vybavených zbraněmi od srbské tajné organizace Černá ruka, se chystali spáchat v Sarajevu na arcivévodu atentát.

Nedá se říct, že by si František Ferdinand hrozící nebezpečí neuvědomoval. Před třemi lety se Černá ruka pokusila zabít jeho strýce, císaře Františka Josefa. Sám arcivévoda prý řekl krátce před smrtí členům rodiny, že měl předtuchu své vlastní vraždy. Zřejmě v něm ale nevzbuzovala zvláštní obavy tato konkrétní cesta, jinak by plány na návštěvu Sarajeva nenechal zveřejnit s dvouměsíčním předstihem. Atentátníkům tím poskytl dost času, aby se na útok připravili.

Zpětně to vypadá, jako by si všichni účastníci oněch událostí dali schůzku s osudem.

Ráno 28. června 1914 přicestovala vznešená dvojice do Sarajeva vlakem. Manželé byli v dobré náladě, protože měli už zakrátko oslavit výročí sňatku. To byl i jeden z důvodů, proč vévodkyně chtěla svého muže na cestě do Bosny a Hercegoviny doprovázet. Na nádraží na ně čekal vůz s řidičem, jímž byl Leopold Lojka, širokolící muž s úhledným knírkem. Lojka pomohl arcivévodovi s chotí do kabrioletu Gräf & Stift Double Phaeton s poznávací značkou A111 118 – zvláštní shoda čísel, uvážíme-li, že den příměří později připadl na jedenáctého jedenáctý osmnáctého roku.¹⁷

Tento luxusní vůz jel jako třetí ze šesti automobilů směřujících k radnici. Kolona vyrazila po Appelově nábřeží, bulváru lemovaném stromy, který vedl podél řeky Miljacky. Předchozího dne bylo chladno a deštivo, ale teď se skrze mraky prodralo slunce a vysvitlo Jejich Výsostem na uvítanou. Vzhledem k nádhernému počasí byla plátěná střecha kabrioletu

stažená, aby lidé na arcivévodu s vévodkyní při jízdě městem viděli. Bezpečnostní opatření zjevně nikoho příliš netrápila, a to navzdory několikerému varování před hrozbou teroristického útoku.¹⁸

Atentátníci, vyzbrojeni poloautomatickými pistolemi a ručními granáty ukrytými kolem pasu, se rozestavili podél trasy průvodu už v časných ranních hodinách. Pokud by se jednomu z nich útok nezdařil, měl ho nahradit další. Kromě zbraní byli vybaveni i kapslemi s kyanidem, aby se vyhnuli dopadení.

Prvním z útočníků byl osmadvacetiletý Muhamed Mehmedbašić. Nakonec, když kolem něj kolona důstojným tempem projížděla, ho však opustila odvaha. Později tvrdil, že ho špehoval policista stojící opodál a že dostal strach, že kdyby svůj cíl minul, mohl by celou akci ohrozit. Po několika minutách se kolona přiblížila k Nedeljku Čabrinovići, devatenáctiletému mladíkovi, který měl pádný důvod nebát se dlouhodobých následků svých činů. Trpěl tuberkulózou – nemocí, jež byla v roce 1914 nevyléčitelná.

Čabrinović odjistil granát úderem o sloup pouličního osvětlení a hodil ho na vůz s arcivévodou. Lojka však bombu ve vzduchu zpozoroval a šlápl na plyn. Není jasné, zda se granát odrazil od složené střechy vozu, nebo ho odhodil sám František Ferdinand. Ať tak, či onak, vybuchl pod koly následujícího auta. Zranil několik členů arcivévodova doprovodu a jeho úlomky se rozletěly do zástupu přihlížejících, kteří stáli po obou stranách ulice.

V nastalém zmatku si Čabrinović začal razit cestu shlukem lidí. V běhu spolkl kyanid a pak se vrhl přes zábradlí do řeky ve snaze urychlit svou smrt. Jenže kyanid byl nekvalitní, takže ho nezabil, pouze mu poleptal sliznici jícnu a žaludku. K dovršení vši Čabrinovićovy smůly byla Miljacka v letním

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Zachránce tváří.

Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.